

ARCHEOLOGISCHE BEGELEIDING
GRENSWEG
TE HIERDEN
GEMEENTE HARDERWIJK

- * Bodem
- * Waterbodem
- * Water
- * Archeologie
- * Ecologie
- * Milieu

Archeologie

Archeologische begeleiding Grensweg te Hierden in de gemeente Harderwijk

Opdrachtgever | Fam. Van Schaik
Olmenlaan 15
3843 JX Harderwijk

Project | HAR.WOO.AGB
Rapportnummer | 13095956
Status | definitieve rapportage
Datum | 25 oktober 2013

Vestiging | Doetinchem
Auteurs | Drs. S. Diependaal, dhr P.J.L. Wemerman

Paraaf

Autorisatie | Drs. A.H. Schutte (Senior KNA-Archeoloog)

Paraaf

© Econsultancy bv, Doetinchem
Foto's en tekeningen: Econsultancy bv, tenzij anders vermeld

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Econsultancy bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

ISSN: 2210-8777 (Analoog rapport)
ISSN: 2210-8785 (Digitaal rapport E-depot)

Administratieve gegevens plangebied	
Projectcode en nummer	13095956 HAR.WOO.AGB
Toponiem	Grensweg
Opdrachtgever	Fam. Van Schaik
Gemeente	Harderwijk
Plaats	Hierden
Provincie	Gelderland
Kadastrale gegevens	Harderwijk, sectie B, nummer 7346.
Omvang plangebied	Circa 260 m ²
Oppervlakte onderzoeksgebied	Circa 260 m ²
Kaartblad	26 H (1:25.000)
coördinaten centrum plangebied	X: 173.020/ Y: 484.330
Bevoegde overheid	Gemeente Harderwijk
Deskundige namens de bevoegde overheid	Maarten Wispelwey Regioarcheoloog Regio Noord Veluwe Postbus 271 3840 AG Harderwijk Telefoon (0341) 474 414 Mobiel: (06) 12 23 35 33 E-mailadres: mwispelwey@regionoordveluwe.nl
ARCHIS2 Onderzoeksmeldingsnummer (OM-nr.) Vondstmeldingsnummer Onderzoeksnummer	Archeologische begeleiding 58.626 422.960 47.595
Archeoregio NOaA	Utrechts-Gelders zandgebied
Beheer en plaats documentatie	Econsultancy, Doetinchem/ Provinciaal Archeologisch Depot Gelderland
Uitvoerders	Econsultancy, Drs. S. Diependaal en dhr. P.J.L. Wemerman

Kwaliteitszorg

Econsultancy beschikt over een eigen opgravingsvergunning, afgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). De opgravingsvergunning geeft opdrachtgevers de zekerheid dat het uitvoerend bureau werkt conform de eisen die de RCE stelt op het gebied van competenties en integriteit van medewerkers en het toepassen van vigerende normen en onderzoeksprotocollen.

Betrouwbaarheid

Dit onderzoek is op zorgvuldige wijze uitgevoerd, conform de toepasselijke en van kracht zijnde regelgeving en richtlijnen die zijn opgesteld in het Programma van Eisen Grensweg te Hierden in de gemeente Harderwijk (02-10-2013).

SAMENVATTING

Econsultancy heeft in opdracht van de familie Van Schaik een archeologische begeleiding uitgevoerd voor het plangebied aan de Grensweg te Hierden in de gemeente Harderwijk (zie figuren 1 en 2). Het onderzoek is uitgevoerd in verband met de voorgenomen bouw van een woning. Het plangebied maakt deel uit van de Hierdense Enk. Bekend is dat deze vanaf de Late Middeleeuwen is bewoond. Elders op de enk zijn tevens indicatoren aangetroffen die wijzen op antropogene activiteit in de pre-historie en de Romeinse tijd. Op een aangrenzend terrein ten noordoosten van het plangebied zijn tijdens een archeologisch proefsleuvenonderzoek in 2002 nederzettingen uit de periode 1100 - 1200 n. Chr. aangetroffen. Tevens zijn indicatoren aangetroffen uit de periode 1200 - 1500 n. Chr. Dit nederzettingsterrein heeft de status van AMK-terrein van hoge archeologische waarde. Het huidige plangebied ligt binnen de contouren van het AMK-terrein.

Het archeologisch onderzoek wordt noodzakelijk geacht om te bepalen of er een gereede kans is dat archeologische waarden wel of niet aanwezig (kunnen) zijn in de ondergrond, die door de voorgenomen bodemingrepen kunnen worden aangetast/verloren kunnen gaan. Daarom is het binnen het kader van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg uit 2007 (WAMZ), voortvloeiend uit het Verdrag van Malta uit 1992, verplicht voorafgaand archeologisch onderzoek uit te voeren (zie bijlage 3). De archeologische begeleiding heeft als doel "het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden."

Resultaten van het veldwerk

Tijdens het veldwerk is gebleken dat ter plaatse van het noordelijke deel van het terrein een groot schalige verstoring heeft plaatsgevonden. Deze verstoring hangt samen met de functie als paardenbak in het verleden.¹ Alleen het zuidelijke deel van de te ontgraven bouwput is onverstoord. Hierin is geen archeologie aangetroffen in de vorm van grondsporen. Wel zijn er drie fragmenten van kogelpot gevonden in het plaggendek. Deze fragmenten kogelpot dateren uit de 12^e-13^e eeuw.

¹ Mondelinge mededeling van de buurman, de voormalige eigenaar van het terrein.

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	1
2	ARCHEOLOGISCHE GEGEVENS VAN HET PLANGEBIED.....	1
	2.1 Ligging en huidige situatie plangebied	1
	2.2 Methodiek vooronderzoek	1
	2.3 Archeologische verwachting op basis van het vooronderzoek	1
3	METHODIEK VELDONDERZOEK	2
	3.1 Onderzoeksvragen	2
4	RESULTATEN VELDONDERZOEK.....	3
	4.1 Analyse sporen en structuren.....	3
	4.2 Vondstmateriaal.....	3
5	CONCLUSIE EN BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN	3
	5.1 Conclusie	3
	5.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	4
6	SELECTIEADVIES	4
	6.1 Selectieadvies.....	4
	LITERATUUR.....	5

LIJST VAN AFBEELDINGEN

- Figuur 1. Situering van het plangebied binnen Nederland
Figuur 2. Detailkaart van het plangebied

BIJLAGEN

- Bijlage 1 Overzicht geologische en archeologische tijdvakken
Bijlage 2 Bewoningsgeschiedenis van Nederland
Bijlage 3 AMZ-cyclus
Bijlage 4 Allesporenkaart met interpretatie
Bijlage 5 Sporenlijst
Bijlage 6 Vondstenlijst

1 INLEIDING

Econsultancy heeft in opdracht van De heer en mevrouw Van Schaik een archeologische begeleiding uitgevoerd voor het Grensweg te Hierden in de gemeente Harderwijk (zie figuren 1 en 2). Het onderzoek is uitgevoerd in verband met de voorgenomen bouw van een woning.

Het archeologisch onderzoek wordt noodzakelijk geacht om te bepalen of er een gerede kans is dat archeologische waarden wel of niet aanwezig (kunnen) zijn in de ondergrond, die door de voorgenomen bodemingrepen kunnen worden aangetast/verloren kunnen gaan. Daarom is het binnen het kader van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg uit 2007 (WAMZ), voortvloeiend uit het Verdrag van Malta uit 1992, verplicht voorafgaand archeologisch onderzoek uit te voeren (zie bijlage 3). De archeologische begeleiding heeft als doel "het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden."

2 ARCHEOLOGISCHE GEGEVENS VAN HET PLANGEBIED

2.1 Ligging en huidige situatie plangebied

De onderzoekslocatie ($\pm 260 \text{ m}^2$) ligt aan de Grensweg, circa 2,5 kilometer ten zuidwesten van de kern van Hierden in de gemeente Harderwijk. De onderzoekslocatie is kadastraal bekend gemeente Harderwijk, sectie B, nummer 7346.

Volgens de topografische kaart van Nederland, kaartblad 26 H, 2010 (schaal 1:25.000), bevindt het maaiveld zich op een hoogte van circa 4,7-4,8 m +NAP² en zijn de centrale coördinaten van de onderzoekslocatie X = 173.020, Y = 484.330.

2.2 Methodiek vooronderzoek

Voor het plangebied is geen vooronderzoek gedaan. In 2002 is door ADC een archeologisch proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op een terrein grenzend aan het de onderzoekslocatie (ADC rapport 134). Op basis van de resultaten van dit onderzoek kunnen in de ondergrond van de onderzoekslocatie archeologische resten worden verwacht, daterend uit de periode 1100-1500 n. Chr.³

2.3 Archeologische verwachting op basis van het vooronderzoek

De locatie maakt deel uit van een relatief hooggelegen deel van een licht golvend dekzandlandschap. Aan het maaiveld is een gemiddeld 75 cm dik, bruingrijs esdek aanwezig. Hieronder ligt een bruine menglaag. In de onderliggende natuurlijke afzettingen zijn gleyvlekken waargenomen, die wijzen op oorspronkelijk relatief vochtige bodemcondities.

Het plangebied maakt deel uit van de Hierdense Enk. Bekend is dat deze vanaf de Late Middeleeuwen is bewoond. Elders op de enk zijn tevens indicatoren aangetroffen die wijzen op antropogene activiteit in de prehistorie en de Romeinse tijd. Op een aangrenzend terrein ten noordoosten van het plangebied zijn tijdens een proefsleuvenonderzoek nederzittingsresten uit de periode 1100 - 1200 n. Chr. aangetroffen. Tevens zijn indicatoren aangetroffen uit de periode 1200 - 1500 n. Chr. Dit nederzettingsterrein heeft de status van AMK-terrein van hoge archeologische waarde. Het huidige plangebied ligt binnen de contouren van het AMK-terrein.

² Gemeten tijdens het veldwerk.

³ Bijlsma, 2002.

Het plangebied is tot voor kort grotendeels in gebruik geweest als paardrijbak. Bij de aanleg hiervan is het bodemprofiel vermoedelijk (deels) verstoord geraakt. De diepte van deze verstoring is vooralsnog niet bekend en door de beschermende werking van het esdek is het archeologisch niveau mogelijk nog intact.

3 METHODIEK VELDONDERZOEK

Voor het proefsleuvenonderzoek is door Econsultancy een Programma van Eisen opgesteld.⁴ In dit document zijn de eisen vastgelegd waaraan het archeologische onderzoek dient te voldoen. Naast de eisen zoals omschreven in het PvE is het archeologisch onderzoek uitgevoerd conform de eisen en normen zoals aangegeven in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 3.2, maart 2010), die is vastgesteld door het Centraal College van Deskundigen (CCvD) Archeologie en is ondergebracht bij het SIKB te Gouda.

Tijdens het veldonderzoek is in overleg met het bevoegd gezag, de regioarcheoloog dhr. M. Wispelwey vanwege de grootschalige verstoring van de paardenbak afgeweken van de voorgeschreven methodiek. Het terrein van de paardenbak is na constatering van grootschalige verstoring niet meer verder onderzocht.

3.1 Onderzoeksvragen

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen opgenomen.⁵

Algemeen

- Zijn er archeologische resten in de bodem aanwezig?
- Zo ja, wat is de aard, omvang, ouderdom, herkomst, kwaliteit en locatie van de archeologische resten (horizontaal en verticaal)?
- Heeft het een relatie met uit de omgeving bekende archeologische of historische locaties en welke is dat?
- Welke gegevens over de aangetroffen vindplaatsen kunnen de archeologische kennis van de regio aanscherpen?
- Indien er (binnen delen van het plangebied) geen archeologische resten worden aangetroffen, wat is de reden voor de afwezigheid van archeologisch resten?
- In welke mate is het plangebied verstoord?

Specifieke onderzoeksvragen

Periode en sites

- Wat kan op basis van de resultaten gezegd worden over de omvang en begrenzing van de vindplaats?
- Houdt de vindplaats verband met het eerder aangetroffen nederzettingsterrein? Welke aanvullende informatie leveren de resultaten met betrekking tot het eerder aangetroffen nederzettingsterrein.
- Wat is het type en de functie van de site?
- Is sprake van een off-site-vindplaats?

⁴ Schutte 2013.

⁵ Schutte 2013.

Gebouwen en structuren

- Wat is het type van de aangetroffen gebouwplattegronden? Lijkt het op bepaalde plattegronden die van elders afkomstig zijn? Wat is de datering van de aangetroffen gebouwplattegronden?
- Wat is de indeling van de gebouwplattegronden? Is de ingang te traceren? Is een onderscheid in woon- en stalgedeelte te herkennen? Is een haardplaats aangetroffen, of een zone waar deze zich zou kunnen bevinden?
- Wat is de bouwbiografie van het gebouw? Zijn er aanwijzingen op welke wijze het gebouw is opgericht / op welke manier het is gefundeerd? Zijn latere verbouwingen zichtbaar? Op welke wijze is het gebouw in onbruik geraakt? Zijn er aanwijzingen voor verval of brand? Zijn de staanders van het gebouw uitgetrokken of zijn ze blijven staan en is de vulling verrot?

4 RESULTATEN VELDONDERZOEK

4.1 Analyse sporen en structuren

Tijdens het onderzoek zijn geen archeologisch relevante grondsporen aangetroffen. Binnen het vlak zijn twee natuurlijke verkleuringen waargenomen. Op de grens de voormalige paardenbak in het noorden en het zuiden zijn de sporen van het recente hekwerk aangetroffen. Directe ten noorden daarvan is sprake van een grootschalige verstoring die samenvalt met de paardenbak. Voor de locatie van de sporen wordt verwezen naar bijlage 4.

4.2 Vondstmateriaal

Op het terrein is bij de aanleg van het vlak vondstmateriaal aangetroffen in de vorm van drie aardewerk fragmenten. Deze kleine fragmenten (3 tot 8 gram) hebben deel uitgemaakt van zogenaamde kogelronde potten die hierdoor de naam kogelpot aardewerk dragen. De fragmenten laten zien dat men bij het vervaardigen van de potten vergruisd graniet (mica plaatjes) en kwarts aan de klei is toegevoegd om de pot meer stevigheid te geven en te voorkomen dat de potwand scheurt tijdens het bakken. Het gesteente komt niet van nature in de ondergrond ter plaatse voor en zal waarschijnlijk afkomstig zijn van de dichtbij gelegen stuwwal ten zuiden van het gebied.

Het baksel (kleur en hardheid) laat zien dat het om kogelpot aardewerk gaat dat goed is afgewerkt en hard is gebakken. Het randfragment (vondstnummer 2) vertoont een scherpe halsknik en op het uiteinde van de rand een randlip.

Het harde baksel, de dunwandige fragmenten en de randvorm dateren het materiaal in de 12^e of mogelijk begin 13^e eeuw. Geprofileerde randen (zoals vondstnummer 2) komen in de loop van de 12^e en met name in de 13^e eeuw steeds vaker voor.⁶

5 CONCLUSIE EN BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN

5.1 Conclusie

De bodemopbouw in het zuidelijke deel van het plangebied komt overeen met de verwachting op basis van het eerder uitgevoerde proefsleuvenonderzoek ten noordoosten van het plangebied. Het betreft een bodemopbouw met een recente bouwvoor van circa 40 cm met daaronder een dun plaggendek van circa 20 cm. Onder het plaggendek zit een dunne overgangslaag/bioturbatielaag naar de

⁶ Verhoeven 1998.

natuurlijke ondergrond. Het noordelijke deel van het terrein is tot tenminste 40 cm in de natuurlijke ondergrond verstoord. Er zijn met uitzondering van drie fragmenten kogelpot aardewerk uit de 12^e-13^e eeuw geen archeologische resten aangetroffen. Zeldzame of zeer bijzondere vormen zijn niet aanwezig. Het gaat om alledaags gebruiks aardewerk.

5.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

In paragraaf 3.1 zijn de onderzoeksvragen gesteld waarop de begeleiding antwoord zou moeten geven. De resultaten van het onderzoek kunnen echter niet op alle vragen een antwoord geven omdat er geen archeologische vindplaats is aangetroffen. Daarom worden hier alleen de vragen overgenomen uit paragraaf 3.1 die beantwoord kunnen worden.

Algemeen

- Zijn er archeologische resten in de bodem aanwezig?
Ja, tijdens de aanleg van het vlak is los vondstmateriaal gevonden. Er zijn geen archeologisch relevante grondsporen aangetroffen.
- Zo ja, wat is de aard, omvang, ouderdom, herkomst, kwaliteit en locatie van de archeologische resten (horizontaal en verticaal)?
Het vondstmateriaal bestaat uit aardewerk. Het betreft drie fragmenten kogelpot aardewerk uit de 12^e-13^e eeuw.
- Heeft het een relatie met uit de omgeving bekende archeologische of historische locaties en welke is dat?
Het aardewerk is zeer waarschijnlijk opgebracht (bemesting) en later verploegd. Mogelijk is er een relatie met de vindplaats die in 2002 is aangetroffen.
- Welke gegevens over de aangetroffen vindplaatsen kunnen de archeologische kennis van de regio aanscherpen?
De aangetroffen gegevens kunnen de archeologische kennis van de regio niet of nauwelijks aanscherpen.
- Indien er (binnen delen van het plangebied) geen archeologische resten worden aangetroffen, wat is de reden voor de afwezigheid van archeologisch resten?
Reden voor het niet aantreffen van archeologische resten is dat het gehele noordelijke deel van het plangebied in gebruik is geweest als een paardenbak. Hierdoor is een eventuele archeologische vindplaats verloren gegaan.
- In welke mate is het plangebied verstoord?
Het gehele noordelijke deel van het plangebied is verstoord.

6 SELECTIEADVIES

6.1 Selectieadvies

Het ontbreken van relevante archeologische waarden en de grootschalige verstoring ter plaatse van de paardenbak leidt tot de conclusie dat er geen sprake is van een behoudenswaardige vindplaats. Het selectieadvies is daarom om het plangebied vrij te geven voor verdere ontwikkeling. Het definitieve selectiebesluit zal worden genomen door de bevoegde overheid, de gemeente Harderwijk.

Er is geprobeerd een zo gefundeerd mogelijk advies te geven op grond van de gebruikte onderzoeksmethode. De aanwezigheid van archeologische sporen of resten in het plangebied kan nooit volledig worden uitgesloten. Econsultancy wil de opdrachtgever er daarom op wijzen dat, mochten tijdens de geplande werkzaamheden toch archeologische waarden worden aangetroffen, er conform artikel 53 van de monumentenwet uit 1988 een meldingsplicht geldt bij het Ministerie van OCW (de Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed: ARCHIS-meldpunt, telefoon 033-4227682), de gemeente Harderwijk of de provincie Gelderland .

LITERATUUR

Bijlsma M., 2002: *Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) op plangebied 'De Elzenhof' Harderwijk*. ADC Rapport 134.

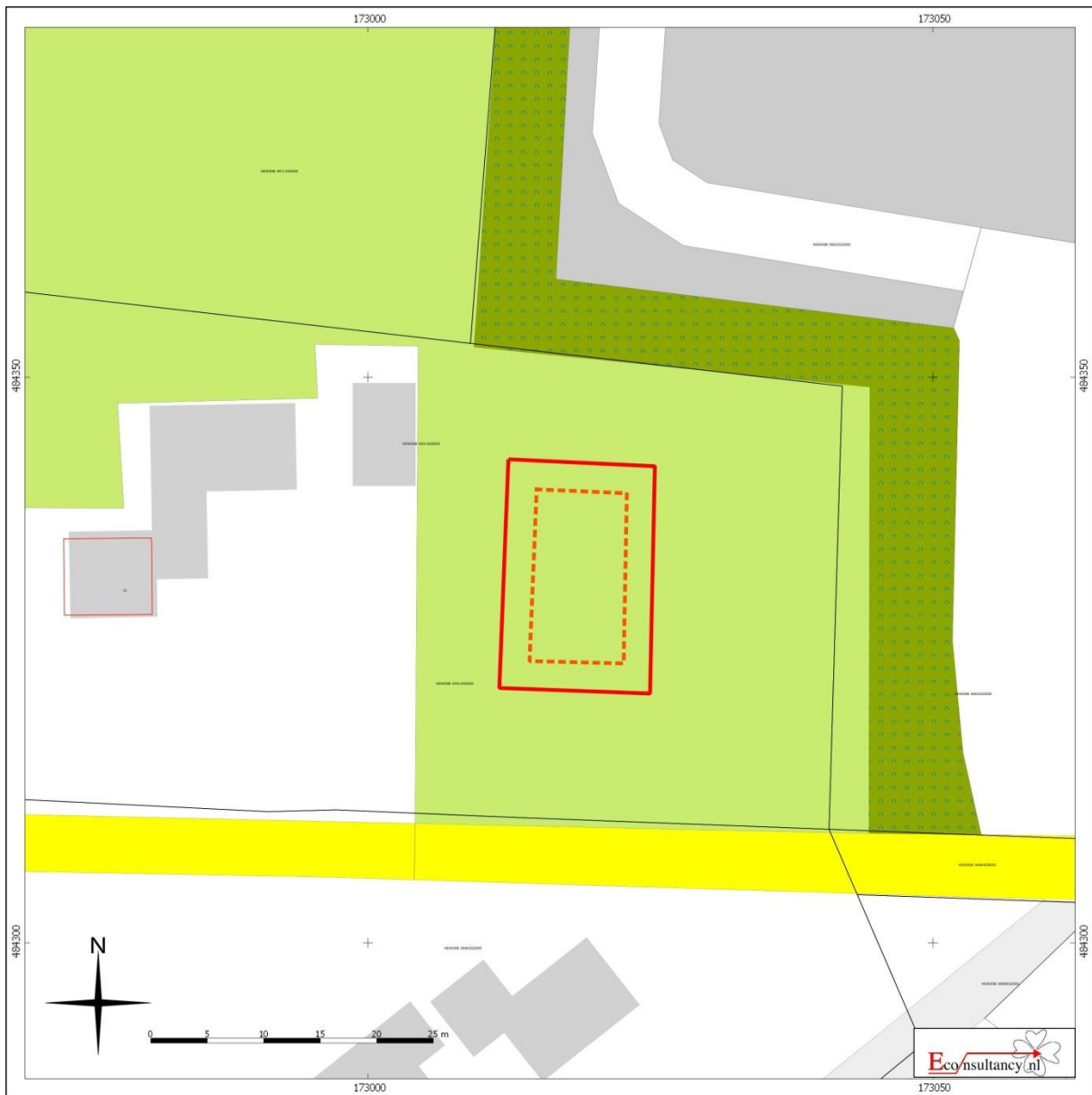
Schutte A.H., 2013: *Programma van eisen Grensweg te Hierden in de gemeente Harderwijk* Econsultancy rapport 13095955.

Verhoeven A.A.A., 1998: *Middeleeuws gebruiksaardewerk in Nederland (8ste-13de eeuw)*. Amsterdam University Press.

Figuur 1. Situering van het plangebied binnen Nederland

Figuur 2. Detailkaart van het plangebied

Grensweg te Hierden

Detailkaart van het plangebied

Legenda

- Contour nieuw te bouwen woning
- Plangebied (2,5 m bufferzone rondom nieuwbouw)

Bijlage 1 Overzicht geologische en archeologische tijdvakken

Ouderdom in jaren	Chronostratigrafie				MIS	Lithostratigrafie						
11.755	Kwartair	Pleistoceen	Holoceen		1	Formaties: Naaldwijk (marien), Nieuwkoop (veen), Echteld (fluviaal)						
12.745			Laat	Laat Weichselien (ijstijd)	Late Dryas (koud)	2	Formatie van Kreftenheye	Formatie van Boxtel	Formatie van Beegden			
13.675					Laat-Weichselien (Laat-Glaciaal)					Allerød (warm)		
14.025					Midden-Weichselien (Pleniglaciaal)					Vroege Dryas (koud)		
15.700										Bølling (warm)		
29.000			Laat	Midden-Weichselien (Pleniglaciaal)	Laat-Pleniglaciaal	3						
50.000					Midden-Pleniglaciaal							
75.000					Vroeg-Pleniglaciaal							
115.000			Vroeg	Vroeg	Vroeg-Weichselien (Vroeg-Glaciaal)	5a				5e	Eem Formatie	Formatie van Drente
						5b						
						5c						
						5d						
130.000			Midden	Midden	Eemien (warme periode)					6	Formatie van Urk	Formatie van Peelo
370.000					Saalien (ijstijd)							
410.000					Holsteinien (warme periode)							
475.000	Elsterien (ijstijd)											
850.000	Cromerien (warme periode)											
2.600.000	Vroeg	Vroeg	Pre-Cromerien		Formatie van Sterksel							

Cal. jaren v/n Chr.	¹⁴ C jaren	Chronostratigrafie		Pollen zones	Vegetatie	Archeologische perioden			
1950	0	Laat	Subatlanticum koeler vochtiger	Vb2	Loofbos eik en hazelaar overheersen haagbeuk veel cultuurplanten rogge, boekweit, korenbloem	Nieuwe tijd			
-1500	Vb1			Middeleeuwen					
-450	Va			Romeinse tijd					
0		Holoceen	Subboreaal koeler droger	IVb	Loofbos eik en hazelaar overheersen beuk > 1% invloed landbouw (granen)	IJzertijd			
-12	IVa			Bronstijd					
-800				Midden		Atlanticum warm vochtig	III	Loofbos eik, els en hazelaar overheersen in zuiden speelt linde een grote rol	Neolithicum
-2000									
-3755	5000	Vroeg	Boreaal warmer	II	den overheerst hazelaar, eik, iep, linde, es	Mesolithicum			
-4900				I			eerst berk en later den overheersend		
-5300									
-7020	8000	Laat-Pleistoceen	Laat-Weichselien (Laat-Glaciaal)	Late Dryas	LW III	parklandschap			
-8240	9000			Allerød	LW II		dennen- en berkenbossen		
-8800	10.150			Vroege Dryas	LW I		open parklandschap		
-11.755	10.800			Bølling			open vegetatie met kruiden en berkenbomen		
-12.745	11.800	Midden-Pleistoceen	Midden-Weichselien (Pleniglaciaal)			perioden met een poolwoestijn en perioden met een toendra			
-13.675	12.000						Vroeg-Weichselien (Vroeg-Glaciaal)		
-14.025	13.000								
-15.700		Midden-Pleistoceen	Saalien (ijstijd)			Midden-Paleolithicum			
-35.000									
-75.000						Vroeg-Paleolithicum			
-115.000									
-130.000									
-300.000									

Chronostratigrafie voor Noordwest-Europa volgens Zagwijn (1974), Vandenberghe (1985) en De Mulder *et al.* (2003). Lithostratigrafie volgens De Mulder *et al.* (2003). Mariene isotoop stadium (MIS) volgens Bassinot *et al.* (1994). Atmosferische data volgens Stuiver *et al.* (1998). Zuurstofisotoop calibratie (OxCal) versie 3.9 Bronk Ramsey (2003), toegepast op het Laat-Weichselien en het Holoceen. Archeologische periode-indeling en ouderdom volgens de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Vegetatie bewerkt volgens Berendsen (2000). Pollenzones volgens P. Vos & P. Kiden (2005).

Bijlage 2 Bewoningsgeschiedenis van Nederland

Als aanvullende informatie wordt hieronder een algemene ontwikkeling van de bewoningsgeschiedenis van Nederland weergegeven.

Paleolithicum (tot ca. 8800 voor Chr.)

De vroegste bewoningssporen in Nederland uit deze periode dateren uit de voorlaatste ijstijd, ca. 300.000-130.000 jaar geleden. Waarschijnlijk hebben in de koudste fasen van de ijstijden in Nederland geen mensen geleefd. Daarentegen was bewoning in de warmere perioden wel mogelijk. De mensen die hier toen leefden trokken als jagers/vissers/verzamelaars rond in kleine groepen en maakten gebruik van tijdelijke kampementen. Veranderingen in het klimaat zorgden voor een veranderende flora en fauna. Tijdens de koude perioden bestond het groot wild onder meer uit rendieren, mammoeten, paarden en steppewisenten. Vooral op paarden en rendieren werd in het Laat-Paleolithicum intensief jacht gemaakt. Tijdens de warmere perioden werd er onder andere op herten, wilde zwijnen en oerossen gejaagd.

Mesolithicum (ca. 8800-4900 voor Chr.)

Rond de overgang van het Pleistoceen naar het Holoceen (ca. 9000 voor Chr.) verbeterde het klimaat voor een langdurige periode. De gemiddelde temperatuur steeg, waardoor de variatie in flora en fauna (o.a. bosontwikkeling) toenam. De mens kreeg nu de mogelijkheid om meer gevarieerd te eten: vruchten en andere eetbare gewassen stonden nu vaker op het menu. Doordat de temperatuur steeg, trok het groot wild (met name rendieren) naar het noorden, en maakte plaats voor meer territoriumgebonden klein wild, vogels en vissen. Door deze veranderende leefomstandigheden werd de jachttechniek aangepast. De vuursteen bewerkingstechniek hield met deze ontwikkeling gelijke tred. Er werden kleine vuursteenspitsen vervaardigd die als pijl- en harpoenpunt werden gebruikt. Met de stijging van de temperatuur begon het landijs te smelten en de zeespiegel te stijgen. Het tot dan toe droge Noordzee-Bekken kwam onder water te staan. De groepen jagers/vissers/verzamelaars wisselden nog wel van locatie maar exploiteerden kleinere gebieden. In het voorjaar viste men in de rivieren, tijdens de zomer leefde men voornamelijk langs de kust, waar naast vis en schaaldieren ook zeehonden als voedselbron dienden. In de herfst verzamelde men noten en vruchten, terwijl in de winter op onder meer pelsdieren werd gejaagd.

Neolithicum (ca. 5300-2000 voor Chr.)

Aan het begin van deze periode gingen het jagen, vissen en verzamelen een steeds minder belangrijke rol spelen. Men ging nu zelf cultuurgewassen telen en dieren houden bij het kamp. Uit vondsten valt af te leiden dat het om twee groepen mensen gaat, enerzijds kolonisten met een vrijwel agrarische levenswijze, anderzijds om de autochtone mesolitische bevolking die een halfagrarische levensstijl erop na gaat houden. Deze verandering ging gepaard met enkele technologische en sociale vernieuwingen zoals: het wonen op een vaste plek in een huis, het gebruik van vaatwerk van (gebakken) klei en de introductie van geslepen stenen dissels en bijlen. De bevolking groeide nu gestaag, mede door de productie van overschotten. Uit het Neolithicum zijn verschillende nu nog zichtbare grafmonumenten bekend, te weten grafkelders, hunebedden en grafheuvels.

Bronstijd (ca. 2000-800 voor Chr.)

Het begin van dit tijdvak valt samen met het eerste gebruik van bronzen voorwerpen zoals bijlen. Vuurstenen werktuigen bleven, zij het minder, in gebruik. Het aardewerk uit deze periode is over het algemeen tamelijk zeldzaam. Vuursteenmateriaal uit de Bronstijd is meestal niet goed te onderscheiden van dat uit andere perioden. Lange tijd bleven bronzen voorwerpen zeer schaars binnen Nederlands grondgebied. Door het van nature ontbreken van de benodigde grondstoffen moest het brons worden geïmporteerd en ontstonden er handelscontacten over langere afstanden. Eén en ander had wel tot gevolg dat er binnen de bevolking grotere verschillen ontstonden door verschillen op basis van bezit. De grafheuveltraditie, die tijdens het Neolithicum haar intrede deed, werd in eerste voert gezet, maar rond 1200 voor Chr. vervangen door begravingen in urnenvelden. Het gaat hier om ingegraven urnen met crematieresten waar overheen kleine heuveltjes werden opgeworpen, omgeven door een greppel. Een Kopertijd voorafgaand aan de Bronstijd wordt in Noordwest-Europa niet onderscheiden, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het Middellandse Zeegebied. Wel zijn uit het Laat-Neolithicum koperen voorwerpen bekend.

IJzertijd (ca. 800-12 voor Chr.)

In deze periode werden voor het eerst ijzeren voorwerpen vervaardigd. Voor de productie van werktuigen en wapens werd brons vervangen door ijzer. Er ontstond een inheemse ijzerproductie. Het gebruik van vuursteen voor het vervaardigen van werktuigen duurde nog in beperkte mate voort. Ten opzichte van de Bronstijd traden er in de aardewerktraditie geen radicale veranderingen op. Evenals in het Neolithicum en de Bronstijd woonden de mensen in verspreid liggende hoeven ('Einzelhöfe') of in nederzettingen bestaande uit maar enkele huizen; deze werden in een beperkt gebied nogal eens verplaatst. Op de hogere zandgronden ontstonden uitgebreide omwalde akkercomplexen ('Celtic fields'). Opvallend zijn de verschillen in materiële welstand (bezit van metalen voorwerpen), die mogelijk op sociale ongelijkheid duiden. In de zogenaamde vorstengraven uit Zuid Nederland, met daarin luxe, geïmporteerde bijgaven, zijn vermoedelijk lokale of regionale autoriteiten begraven. De meeste begravingen vonden nog immer plaats in urnenvelden. Tijdens de IJzertijd werd het Friese kustgebied gekoloniseerd en ontstonden de eerste terpen.

Romeinse Tijd (ca. 12 voor Chr. - 450 na Chr.)

Met de komst van de Romeinen eindigt de prehistorie en begint de geschreven geschiedenis. Aangezien de schriftelijke bronnen slechts een zeer fragmentarisch beeld schetsen, is men toch nog in belangrijke mate aangewezen op de archeologie als informatiebron. Een tijd lang diende het Nederlandse rivierengebied als uitvalsbasis voor veldtochten in het noorden van Germanië. In 47 na Chr. werd de Rijn definitief als Romeinse rijksgrens ingesteld. Ter controle en verdediging van deze zogenaamde 'limes' werden langs de Rijn, tot diep in Duitsland, 'castella' (militaire forten) gebouwd.

De inheemse manier van leven handhaafde zich nog lange tijd. Wel werd, vooral na de opstand van de Bataven tegen de Romeinse overheersers in 69-70 na Chr., de Romeinse invloed steeds duidelijker. In veel inheems-Romeinse nederzettingen was bijvoorbeeld, naast het eigen handgevormde aardewerk, Romeins importaardewerk in gebruik, dat op de draaischijf was vervaardigd. Er werden, vooral in Limburg, grootse villa's (Romeinse herenboerderijen) gebouwd, hetzij nieuw gesticht, hetzij ontwikkeld vanuit een bestaande inheemse nederzetting.

De Romeinen legden een voor die tijd al uitgebreide infrastructuur aan, waardoor het gebied steeds beter werd ontsloten. Op verschillende plaatsen ontstonden aanzienlijke nederzettingen, waarvan er enkele met een stedelijk karakter (zoals Nijmegen). De inheemse bevolking, ten noorden van de Limes, werd niet zo sterk beïnvloed door de Romeinse aanwezigheid. Er was wel sprake van handelscontacten en het uitwisselen van geschenken. In de tweede helft van de derde eeuw ontstond, onder meer door invallen van Germaanse stammen, een instabiele situatie die met korte onderbrekingen voortduurde tot in de vijfde eeuw. Uiteindelijk leidde dit in het jaar 406 tot de definitieve ineenstorting van de grensverdediging langs de Rijn.

Middeleeuwen (ca. 450-1500 na Chr.)

Over de Vroege Middeleeuwen, vooral over het tijdvak 450-600 na Chr., is relatief weinig bekend. Zowel historische bronnen als archeologische overblijfselen zijn schaars. De bevolkingsomvang was ten opzichte van de voorafgaande periode sterk afgenomen. De marktgerichte economie verdween en de mensen vielen terug op zelfvoorziening. De politieke macht was na het wegvallen van de Romeinse staatsorganisatie in handen gekomen van regionale en lokale hoofdlieden. Een gezaghebbende status was nu vooral gebaseerd op militair succes en materiële welstand. Deze instabiele periode wordt ook wel aangeduid als de 'tijd van de volksverhuizingen'.

Vanaf de 10^e – 11^e eeuw wordt een overheersende positie van de al dan niet adellijke grootgrondbezitters waargenomen. Dit vertaalt zich in nieuwe nederzettingvormen als mottes, kastelen en versterkte hoeven. In verband met de aanhoudende bevolkingsgroei, en mede dankzij gunstige klimatologische omstandigheden, werd een begin gemaakt met het ontginnen van woeste gronden als bos, heide en veen. Veel van de huidige dorpen en steden dateren uit deze periode. Door de aanleg van dijken en kaden werden laaggelegen gebieden beschermd tegen wateroverlast. De heersende rivaliteit tussen de vorsten leidde, in combinatie met een zwak centraal gezag, veelvuldig tot lokaal geweld, waarvan de bevolking vaak het slachtoffer werd. Door het aanleggen van burgen, schansen, landweren en wallen trachtte men zich te beveiligen.

Nieuwe tijd (1500-heden)

De Nieuwe tijd kenmerkt zich door een groot aantal veranderingen vooral op het gebied van mens- en wereldbeeld. Er is sprake van een Europese overzeese expansie wat leidt tot handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie. Er ontstaat een nieuwe wetenschappelijke belangstelling die resulteert in vele uitvindingen. Deze uitvindingen vormen de motor van de industriële revolutie. Er ontstaat een nationale staat die centraal bestuurd wordt. Als gevolg van deze ontwikkelingen neemt het belang en de omvang van steden toe en neemt de macht van adel af. Het grootste deel van de bevolking is niet meer werkzaam en woonachtig op het platteland maar in de steden. In verband met de aanhoudende bevolkingsgroei worden aan het eind van de 19^e tot het begin van de 20^e eeuw op grote schaal woeste gronden gecultiveerd. Door de industriële revolutie komen steeds meer producten beschikbaar voor steeds meer mensen waardoor de welvaart stijgt. In de Nieuwe tijd vindt er eveneens een hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid plaats, wat zich tot in het begin van de 20^e eeuw uit in de kunsten.

Bijlage 3 AMZ-cyclus

Het AMZ-proces

Archeologisch onderzoek in Nederland wordt in het algemeen uitgevoerd binnen het kader van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ). Het gehele traject van de AMZ omvat een aantal stappen die elkaar kunnen opvolgen, afhankelijk van het resultaat van de voorgaande stappen. Om inhoudelijke, prijs- en planningstechnische redenen kan er soms voor gekozen worden om bepaalde stappen gelijktijdig uit te voeren. Bovendien kan, indien reeds voldoende gegevens bekend zijn, een stap worden overgeslagen. Elke stap eindigt met een rapport met daarin een advies voor de vervolgstappen. Na elke stap wordt er een selectiebesluit genomen door de bevoegde overheid, gemeente, provincie of de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, op basis van de resultaten van het archeologisch onderzoek. Indien na een bepaalde stap blijkt dat geen nader vervolgonderzoek nodig is, wordt het archeologisch onderzoek afgesloten. Ook kan het bevoegd gezag besluiten dat een vindplaats van zo groot belang is, dat deze *in situ* behouden moet worden. Dan dienen de archeologische resten in de grond beschermd te worden door planaanpassing of planinpassing.

Het begint met het bepalen van de onderzoeksplicht. Gemeentelijke, provinciale en landelijke archeologische waardenkaarten geven aan of het plangebied in een gebied ligt met een archeologische verwachting. Indien dit het geval is, dan zal er in het kader van de planprocedure onderzoek verricht moeten worden om te bepalen of er archeologische waarden binnen het plangebied aanwezig zijn. Hiermee start de zogenaamde AMZ-cyclus (zie schema).

De eerste fase: Bureauonderzoek

Elk archeologisch onderzoek begint met een bureauonderzoek. Dit heeft tot doel het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden, binnen het plangebied om tot een gespecificeerd verwachtingsmodel te komen, op basis waarvan een beslissing genomen kan worden ten aanzien van een eventuele vervolgstap.

De tweede fase: Inventariserend VeldOnderzoek (IVO)

Het doel van een IVO is het aanvullen en toetsen van het gespecificeerde verwachtingsmodel. Het IVO moet informatie geven over de aan- of afwezigheid, de aard, het karakter, de omvang, de datering, de gaafheid, de conservering en de inhoudelijke kwaliteit van de archeologische waarden.

Inventariserend Veldonderzoek; Booronderzoek en Veldkartering

Door een booronderzoek kan er een goede inschatting gemaakt worden van de kans op archeologische waarden (grondsporen en daarmee samenhangende voorwerpen). Bij het booronderzoek is een onderscheid aangebracht in een verkennende, karterende en waarderende fase. De verkennende fase heeft tot doel inzicht te krijgen in de vormeenheden van het landschap, voor zover deze van invloed zijn op de locatiekeuze. Op deze manier worden kansarme zones uitgesloten en kansrijke zones geselecteerd voor de volgende fasen. Tijdens de karterende fase wordt het onderzoeksgebied systematisch onderzocht op de aanwezigheid van archeologische vondsten of sporen. De waarderende fase sluit aan op de karterende fase. Het waarnemingsnet kan verdicht worden om de horizontale begrenzing, ligging en omvang van archeologische vindplaatsen vast te stellen.

Een veldkartering wordt uitgevoerd wanneer vondsten of sporen aan de oppervlakte worden verwacht en zichtbaar zijn op het moment dat het onderzoek uitgevoerd wordt. Dit type onderzoek bestaat uit het systematisch belopen van het maaiveld van het plangebied.

Inventariserend Veldonderzoek; Proefsleuven

Als uit vooronderzoek blijkt dat binnen het plangebied archeologische resten aangetroffen kunnen worden kan het bevoegd gezag beslissen tot een proefsleuvenonderzoek. Proefsleuven zijn lange sleuven van minimaal twee tot vijf meter breed die worden aangelegd in de zones waar in de voorgaande onderzoeksfase aanwijzingen voor vindplaatsen zijn aangetroffen. De KNA schrijft voor dat bij een dergelijk onderzoek minimaal 5% van het te verstoren gebied onderzocht dient te worden.

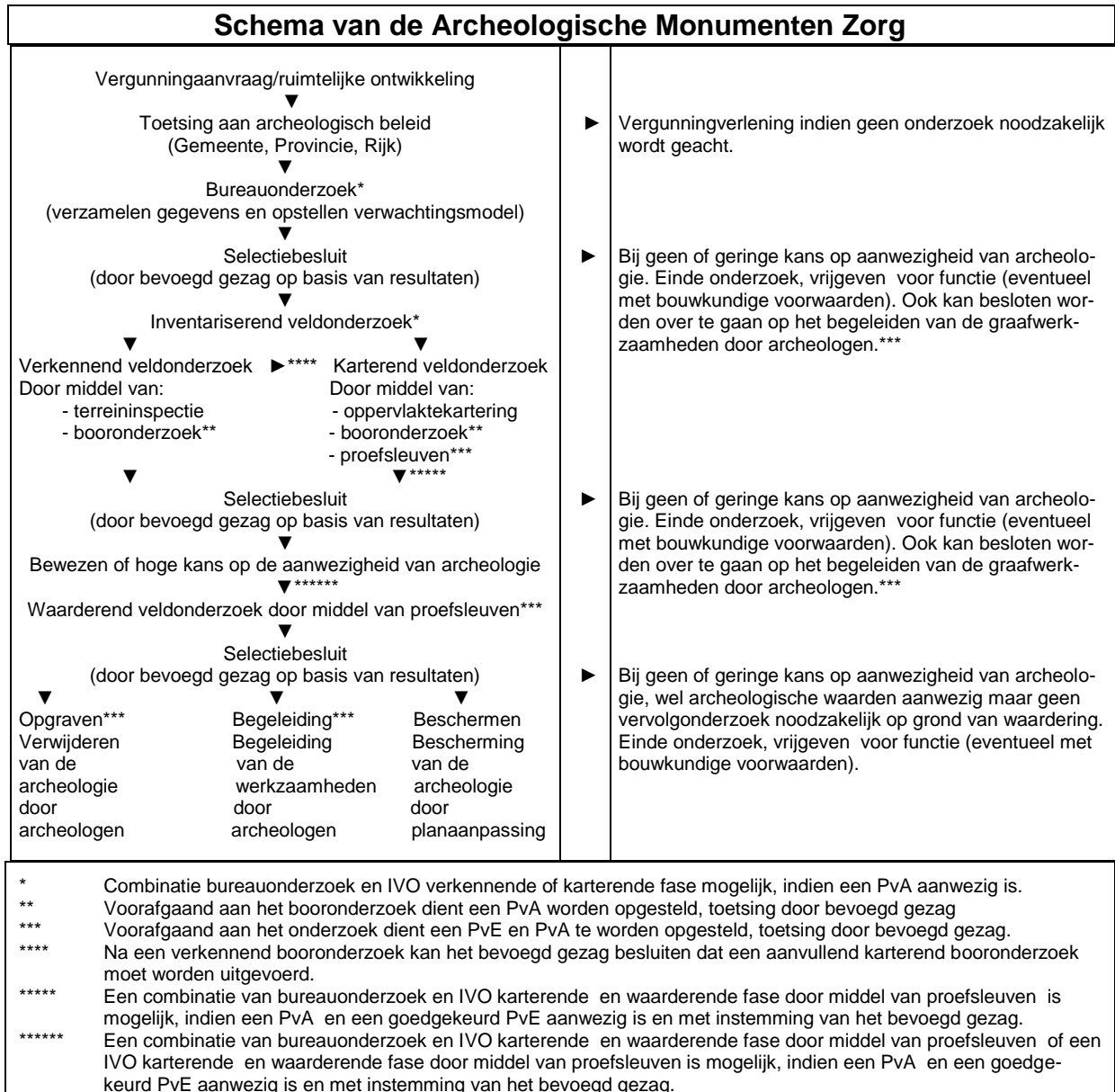
De derde fase: Archeologische Begeleiding (AB) of Opgraven (AAO)

Archeologische Begeleiding

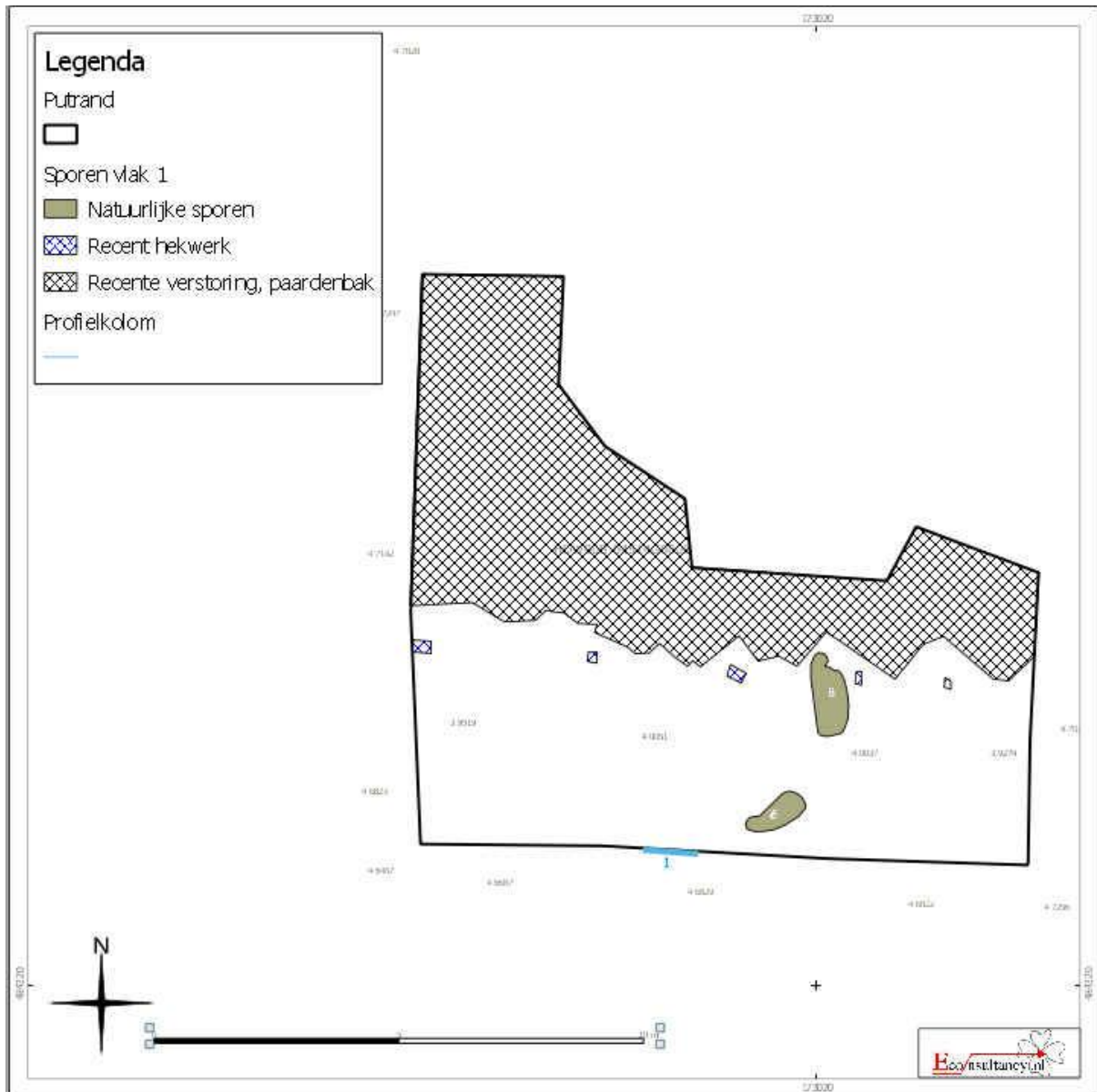
Als het vooronderzoek niet voldoende informatie heeft opgeleverd om de archeologische waarde van de archeologische resten te bepalen, kan besloten worden tot archeologische begeleiding van de sloop- of graafwerkzaamheden. Dit betekent dat archeologen bij het graafwerk aanwezig zijn om het werk te volgen en eventuele resten te documenteren. Wanneer tijdens de werkzaamheden vondsten (van hoge archeologische waarde) naar boven komen, die aanleiding geven tot nader onderzoek, kan alsnog besloten worden om tot een opgraving over te gaan.

Opgraven

Indien de archeologische resten niet *in situ* bewaard kunnen blijven, maar wel van belang zijn voor de wetenschap, kan het bevoegd gezag besluiten over te gaan tot een Algehele Archeologische Opgraving (AAO). Het doel hiervan is volgens de KNA het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden, die van belang is voor kennisvorming over het verleden.

Bijlage 4 Allesporenkaart met interpretatie

Bijlage 5 Sporenlijst

Put	Vlak	Spoornummer	Aard	Kleur	Insluitsels	Materiaal	Datering	Gecoupeerd	Vorm in coupe	Diepte in cm	Foto nr.	Tek. nr.	Datum
1	1	1	nv	Brgr gevl	G1	Z2S1	-	j	onr	25	2	1	14-10-13
1	1	2	nv	Dgrbr gevl		Z2S1	-	n	-	-	1	1	14-10-13

Bijlage 6 Vondstenlijst

Vondstnummer	Put	Vlak	Vak	Spoor	Vulling	Profiel	Materiaal	Aantal	Tek. Nr.	Datum	Opmerkingen
1	1	1	1	-	-	-	KGP	1	1	14-101-2013	12 ^e -13 ^e eeuw
2	1	1	2	-	-	-	KGP	2	1	14-101-2013	12 ^e -13 ^e eeuw